

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א

בענין:

ע ש י י ת
דין בליקלה

- קמ"ח -

נמסר בליל שי"ק יתרו ה'תשי"ע

נכתב בידי הרב יוסף בן ארזה שליט"א

בגנת מזל טוב מעומקא דליבא

שלוחה בזה למו"ר

הגאון המופלא כארי ישאג סיני ועו"ה

רבי אריאב עוזר שליט"א

ומשפחתו הכבודה

לרגל נישואי בנם נ"י, ממצוייני ישיבת חברון

ברא כרעא דאבוה. יה"ר שיזכו להפיץ תורה בישראל

"וקול רינה וישועה ישמע באהלי צדיקים"

אומרי פליצור בבי"כ

חניכי פיליבות מאור ישרא

החל משבת קודש פרשת תרומה ישתנה זמן השיעור ויחל בשעה 3:45 אהה"צ
ויהיה בענין 'משכן שילה'. מנחה בשעה 3:25

המארגנים

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה לכתובת:

timnal@zahav.co.il

עשיית דין בלילה

'פסק דין' של בית דין שהעדות מכוונת. ובוזה אמר לתרץ קושיית קצוה"ח (ל סק"י) על מה שנפסק בשו"ע (ל,יא) שעדים המעידים על עד אחד שהעיד בבית דין - לא מהני עדותם דעד מפי עד הוא, והלא מבואר בדברי הראשונים שעדים המעידים על עדות שנחקרה בבית דין, לא הוי 'עד מפי עד' שהרי הם כמעידים עדות על מעשה בית דין. ואמר הגרנ"ט דלא קשיא, שבשני עדים המעידים בב"ד, מלבד שמיעת העדות בית דין פוסקין על העדות שהיא כשרה והרי כאן 'מעשה בית דין', משא"כ עד אחד שהעיד בבית דין אי אפשר לפסוק על עדותו שהיא מכוונת ואין שם אלא חלק שמיעת העדות וקבלתה בב"ד, על כן הוי 'עד מפי עד'.

ועל פי זה אמר הגרנ"ט לתרץ דברי הרשב"ם, שזה שכשרה קבלת עדות בלילה אינו אלא כלפי שמיעתה וקבלתה, מפני שאין לשמיעת העדים תורת 'דין', ואולם הפסק-דין על הכשר העדות אינו כשר אלא ביום, ועל זה אמרה הגמרא שנחשב כתחילת דין וא"א לעשותו בלילה, רק ביום יפסקו שהעדות שנתקבלה בלילה היתה מכוונת וידונו על פיה.

והנה עיקר יסוד הגרנ"ט כבר נמצא בעליות דרבנו יונה (ב"ב קסה), שיש חילוק בין עדים המעידים על עדות שנאמרה בב"ד דהווי להו עד מפי עד, ובין העידו שבית דין קבלו ופסקו שעדותם מכוונת, אעפ"י שלא פסקו על הנידון עצמו אם הוא חייב או פטור על פי הראיות שלפניהם - אין זה עד מפי עד, כיון שגמרו ב"ד שעדותם של העדים מכוונת והרי זו עדות על מעשה ב"ד. אלא שמפורש בדברי רבנו יונה שאין בזה חילוק בין עד אחד שהעיד או שנים. ומדבריו למדנו שגם בעד אחד יש תורת 'פסק' על עדותו. וטעמו ברור, שפסק ב"ד זה אין עניינו שהעדות נאמנה למציאות, שכך היה כפי שהעדים אומרים [כך נקט הגרנ"ט ועל כן הניח דבע"א לא שייך פסק דין על העדות, שהרי אי אפשר לקבל עדות עד אחד בממון כודאית], אלא עניינו פסק על העדות גופא שהיא כשלעצמה מכוונת וכשרה.

אכן גם לדברי רבנו יונה מצינו תירוץ מרווח לקושיית הקצות, דהשו"ע מיירי כשמעידים רק על השמיעה והקבלה אבל לא מעידים על פסק ב"ד שהעדות מכוונת, על כן חשיב עד מפי עד. ויתכן שכחילוק זה נקט הקצות שם בתירוץ. [אכן הט"ז והנתיבות שם יצאו לחלק בין עד אחד לשני עדים, אך כאמור ברבנו יונה מפורש שאין הפרש בין אחד לשנים].

איברא, גם תירוץ הגרנ"ט בדברי הרשב"ם דהא דמהני עדות בלילה אינו אלא לענין שמיעתם וקבלתם אבל לא לענין פסק דין על העדות, נראה שאינו עולה יפה בלשון הרשב"ם 'עדות גמורה היא ויכולין לדון למחר ביום'. ומשמע שעדות גמורה היא לכל דבר וענין, כעדות דעלמא שב"ד פסקו עליה שהיא מכוונת.

אמנם על פי יסוד רבנו יונה והגרנ"ט - דתרי דינים הם בעדות - נפתח לנו קרן אורה לתירוץ אחר הנראה מחוור יותר, והוא מבואר בתשב"ץ (ח"א סוס"א, א, הובא באמרי בינה דיינים יד) שהביא בתו"ד את דברי הרשב"ם, ופירש טעמו שקבלת עדות היא כגמר דין, וגמר

(א) תנן רפ"ד דסנהדרין (לב). דיני ממונות דנין ביום וגומרין בלילה. ובגמרא (לד): יליף לה רבא מרומיית הכתובים, כתיב 'ושפטו את העם בכל עת' וכתוב 'והיה ביום הנחילו את בניו' [דבעינן 'יום' דוקא למשפט נחלות, כדכתיב בסוף הענין 'והיתה זאת לכם לחקת משפט'] - הא כיצד? יום לתחלת דין לילה לגמר דין. ויש לעיין בגדר דין זה, האם גזרת הכתוב היא שגמר דין שונה בעצם דינו מתחילת הדין, או דלמא גדר הדבר הוא שהדין כולו נמשך אחר תחילתו וכאילו נעשה כולו ביום, שגילה הכתוב דאזלינן בתר תחילת הדין, אבל אין דין עצמי בגמר-דין לומר שהוא שונה במהותו מתחילת דין.

וכך דייקנן אשכתן פלוגתא דקמאי בהך מלתא; תנן רפ"ג דראש השנה ראוהו בית דין וכל ישראל, נחקרו העדים ולא הספיקו לומר מקודש עד שחשיכה - הרי זה מעובר. ובגמרא (כה): למה לי למיתני חקירת עדים כלל - איצטריך, סלקא דעתך אמינא תיהוי חקירת עדים כתחילת דין ומקודש מקודש כגמר דין ולקדשי בליליא מידי דהוה אדיני ממונות דתנן דיני ממונות דנין ביום וגומרין בלילה הכא נמי מקדשין בליליא, קמ"ל. ואימא הכי נמי - אמר קרא 'כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב' אימת הוי חק בגמר דין וקא קרי לה רחמנא משפט, מה משפט ביום אף הכא נמי ביום. ועמד הרשב"א מדסלקא דעתין שאפשר לקדש בלילה ובעינן קרא למילף שאי אפשר, הגם שיום אחר הוא וכיצד יקדשו את היום שעבר - מוכח שמועיל קידוש החודש למפרע. ובחדושי הר"ן כתב לדחות, דכיון דס"ד דהוי כגמר דין בדיני ממונות שכשר בלילה הרי סוף הדין נגרר אחר תחילתו והכל מתייחס למה שנעשה ביום שזוהו טעם הדין שאם התחילו ביום גומרין בלילה, הלכך שפיר חשבין כאילו נגמר ביום דמי וכמו שקידשו החודש בזמנו.

הרי מבואר מדבריו כפי הצד האחרון, שגמר הדין הכשר בלילה היינו משום שהוא נגרר אחר תחילת הדין.^א

(ב) אמנם נראה שאין הדבר מוסכם, דהנה דעת הרשב"ם בב"ב (קיד). שעדות שנתקבלה בלילה כשרה. והתוס' והרמב"ן וש"ר דחו דהא אמרין בראש השנה דחקירת עדים כתחילת דין, ותחילת דין אינו אלא ביום. והרא"ש שם דן לומר שהרשב"ם סמך על הירושלמי (סנהדרין ד,ה) דבדיעבד כשר אפילו התחילו הדין בלילה. ואולם הרמב"ן בסוף דבריו דחה אפשרות זו שהרי בבבלי מוכח שהוא מעכב בדיעבד, והוכיח כן מהגמרא בר"ה דאמירת מקודש בלילה לא מהניא אף דיעבד משום דהוי כתחילת דין. ועוד הוכיח מיבמות (קד). דמפרש פלוגתא דתנאי אי חליצה בלילה כשרה או פסולה, האם חליצה כתחילת דין דמיא או כגמר דין. הרי שאף בדיעבד תחילת דין פסול בלילה. ואם כן דברי הרשב"ם צריכים באור.

ותירוץ הגרנ"ט (ב"ב שם) על פי מה שייסד שבכל קבלת עדות בבית דין ישנם שני דינים, האחד הוא שמיעת העדות וקבלתה, ועוד ישנו

א ובחידושי הר"ן יש תוספת חידוש, לא רק שממשיכים לדון בלילה מאחר שכבר התחילו אלא אף נחשב העיקר ביום [והרשב"א לא שמיע ליה הך מלתא]. וערש"י בסנהדרין לד: שפירש הילפותא דגמר דין כשר בלילה מושפטו בכל עת - דעיקר המשפט היינו גמר דין. ולפי"ז צ"ב להחשיב כאילו קידשו מבעוד יום.

ב וכ"ד הסמ"ג, וכן הבינו דעת הרשב"ם בחדושי הר"ן בסנהדרין יא: והב"ח (ח"מ ה,ב), וכן נקט להלכה.

והכשרה אם נושא העדות הוא ענין הנוגע לממון או לנפשות. ובדעת הרמב"ן צריך לומר כיון שסוף סוף העדות מהוה גם כן תחילת דין לנידון העיקרי, צריך גם לזה כ"ג דיינים¹.

מכל מקום מדברי הרשב"ץ בפירוש דברי הרשב"ם דקבלת עדות הריהי כגמר דין שכשר בלילה, למדנו שאין הגדר כפי שנקט בחדושי הר"ן שהגמר נגדר אחר התחלת הדין, שהרי כאן העדות נחשבת כ'גמר דין' בלא התחלה ביום שהרי הכל נעשה בלילה, ואעפ"כ כשר בלילה. ומוכח שזו גזוה"כ שחלוק הגמר-דין בדינו מתחילת הישיבה בדין².

ומקור גדול לשיטה זו בסוגיא ביבמות (קד) הנ"ל דפליגי אם חליצה כתחילת דין או כגמר דין. ונחלקו הראשונים בטעמא דמלתא דדיינין החליצה כגמר דין; בהגהות מרדכי (שם) איתא משום גביית הכתובה, שבמיתת הבעל עומדת הכתובה ליגבות אך הגבייה בפועל אינה נעשית אלא לאחר החליצה, על כן רואים את החליצה כגמר דין לגביית הכתובה. והאור-זרוע פירש שהחליצה היא הגומרת את היתרה לשוק ומצד זה היא נידונית כגמר דין. [ומדיוק מתוך לשונו שהמח' אם היא כגמר דין או כתחילתו תלויה בחקירה האם איסור יבמה לשוק יסודה מחמת אישות המת או מחמת זיקת היבם (ע' אתון דאורייתא), שאם מכח אישות המת - החליצה כגמר דין, שהרי פקיעת אישות המת מתחילה במיתתו ונגמרת בחליצה, ואולם אם איסור היבמה נובע מכח זיקת היבם ואילו אישות המת פקעה כבר לגמרי, הרי החליצה כתחילת דין].

הרי מבואר לפי שתי הדעות שגמר דין הכשר בלילה הוא דין עצמי בחלות שם 'גמר דין' ולא משום שהוא המשך דין היום, שהרי החליצה אינה המשך דין לדון אותה כנגררת אחר תחילתו. וכנראה שחדושי הר"ן הנ"ל מפרש טעם אחר, ויתכן כמו שפירש הגרנ"ט מדנפשיה דלהכי איכא למ"ד דהחליצה כגמר דין, דמיירי שקריאת הפסוקים היתה ביום.

ולפי"ז יש ליישב דברי הקצוה"ח (ה) שהקשה על הרמ"א שהביא (ה,ב) דעת המכשירים דין בלילה דיעבד, ופשט הדברים מורה שזהו על פי הירושלמי המכשיר תחילת דין בדיעבד בלילה. ואילו בס' כח פסק השלחן-ערוך כהתוס' ורוב הראשונים שקבלת עדות פסולה בלילה, ושם לא הביא הרמ"א הדעה החולקת. וקשה הרי לא מסתבר שתהא קבלת העדות חמורה מתחילת דין, שהביא הרמ"א שיש מכשירים בדיעבד. וכתב הקצות דדעת הרמ"א שתחילת דין בלילה

ה וכן נראה סברת הרשב"א הריטב"א והר"ן (בשבועות ל עפ"י הירושלמי) דבשעת העדות גם בעלי הדינים צריכים לעמוד. ומשמע דחשיב או 'גמר דין' אף כלפי הדין הכללי של הנידון ולא רק כלפי העדים.

ו וחדושי הר"ן על כרחק לא נקט כהרשב"ם. וכן מפורש בחדושי הר"ן סנהדרין יא: [ואף בדעת רשב"ם פירש שם אחרת].

ז נראה לפי"ז דגמר דין שכשר בלילה היינו רק הפסק הסופי בלא משא ומתן, דהמשך המו"מ הלא אינו שונה במהותו מתחילת הדין ואין סברא להכשירו בלילה אלא לפי סברת חדושי הר"ן דנגרר אחר תחילתו. וכבר נחלקו הדעות בנידון זה, אם ממשיכים לשאת ולתין בלילה אם לאו - ע' פ"ת חו"מ ה סק"ז.

ו נראה שבוה מובנת דרשה בר"ה מדכתיב בקדה"ח 'משפט' דהוי כתחילת דין, והלא כיון שכבר התחילו ליישב מבעו"י ונחקרה העדות, נהי דחשיב הקידוש משפט סו"ס גמר הדין הוא [והרי גם קרא ד'ושפטו את העם' מוקמינן בגמר דין]. אך 'משפט' משמע שמעשה הקידוש עצמו תלוי בשיקול והכרעה גם לאחר שנחקרה העדות ונתקבלה כמהימנה בודאות [שהרי יש שיקולים נוספים לקדש או לעבר, מלבד מציאות המולד], הלכך הוי כתחילת דין [וזה כוונת רש"י שם 'משפט הוי תחילת דין'].

דין כשר בלילה. ודבריו נראים לכאורה סתומים וחתומים. אך ברור שכוונתו לסברת רבנו יונה שבקבלת עדות יש פסק בית דין על הכשר העדות, שעל כן עדים המעידים על כך מעידים על מעשה ב"ד, ואם כן הרי כלפי אותו פסק ב"ד שהעדות מכוונת - נבחן הדבר כגמר דין, ואילו שמיעת העדות עצמה אינה 'דין' שלכך העדות עליה נחשבת כעדות עד מפי עד. וא"כ הרי דברי הרשב"ם מובנים היטב בסברא, שלכך קבלת עדות כשרה בלילה שהרי השמיעה לבדה אינה 'דין' ואילו הפסק על כשרותה של העדות הוא בגדר 'גמר דין' - הלכך כשר בלילה.

אלא שעדיין צריך ליישב דבריו עם דברי הגמרא בראש השנה ששמיעת העדים וחקירתן כתחילת דין. והנה בספר טורי אבן (בר"ה כה) הקשה על דברי הגמרא שם דחקירת עדים כתחילת דין, והלא איתא בשבועות (ל:): דבשעת גמר דין דברי הכל דיינים בישיבה ובעלי דינים בעמידה 'דהא עדים כגמר דין דמו וכתוב בהו ועמדו שני האנשים' - הרי דחשבינן לעדים כגמר דין ולא כתחילת דין. ותירץ הטו"א לחלק בין העדים לדיינים, דלגבי העדים שמעידים והולכים להם חשבינן לה כגמ"ד ולכך העדים בעמידה, אבל לגבי הדיינים אכתי לא הוי גמר דין, וכלפי זה אמרו בר"ה דחקירת עדים כתחילת דין. ולפי זה כתב שיוצא חידוש שרק לגבי עמידת העדים נחשבת העדות כגמר דין אבל לגבי ישיבת הדיינים בשעת העדות לא הוי כגמר דין. אכן בפוסקים מפורש שה"ה לענין ישיבת הדיינים חשיב כגמר דין, ולפי"ז נסתרו התיורוץ³.

אמנם לפי מה שנתבאר שיש בקבלת עדות פסק דין על העדות, נראה שהתירוף המחזור הוא שבכל קבלת עדות יש 'דין זוטא' על העדות מלבד הדין הכללי של התובע והנתבע; וא"כ כלפי ה'דין' על העדות יש גמר דין שעל כן העדים צריכים לעמוד והדיינים לישב, ואולם כלפי הדין בכללותו הרי קבלת העדות אינה אלא אחד משלבי הדין והריהו כ'תחילת דין' וכדברי הגמרא בר"ה שלכך ס"ד דאמירת מקודש כשר בלילה כיון שחקירת עדים כתחילת דין והקידוש כגמר דין.

וא"כ זכינו מעתה לתרץ דברי הרשב"ם [ואדרבה, דבריו מסתייעים מהחילוק האמור המתבאר מסתירת הסוגיות]; לגבי ה'דין זוטא' שעל כשרות העדות, קבלת עדות נבחנת כגמר דין הלכך העדות שנתקבלה בלילה כשרה [ששמיעת העדות עצמה אינה 'דין' ואילו הפסק שהעדות מכוונת הוא 'גמר דין'], ולעולם תחילת הדין פסול בלילה אף דיעבד, כמוכח בסוגיות דר"ה ויבמות⁴.

בהבחנה זו אפשר להבין ענין נוסף; הרמב"ן (שופטים) מביא דעת רס"ג שאף על פי שדיני נפשות בעשרים ושלשה, אבל קבלת העדות יכולה להיות בשלשה דיינים. ותמה הרמב"ן הלא גם קבלת העדות מכלל דין-הנפשות היא. אך נראה שרס"ג נקט שקבלת העדות נבחנת כדין בפני עצמו, ואין חילוק כלפי אותו 'דין זוטא' של קבלת העדות

ג לכאו"י דמעיקרא ל"ק דחקירת העדים נידונית גם כתחילת דין משום שיש בה מו"מ ואינה גמר בעלמא. מאידך יש בה גם כן חומרא דגמר דין משום שהיא עיקר בדין [וכרש"י בסנהדרין הנ"ל דגמר דין הוא עיקר המשפט, והיינו משום שבו מוכרע הדין, וה"נ הגדת העדות היא עיקר המשפט, יותר משמיעת הטענות והמו"מ], הלכך מצד אחד היא צריכה להיות ביום דוקא ומאידך צריכה עמידה.

ד וצ"ע לפי האמור [וכמו"כ קשה על מהלך הגרנ"ט] אמאי צריכים העדים לעמוד בשעת אמירת העדות ולא סגי שיעמדו בשעה שיפסקו ב"ד שעדותם מכוונת שרק אז הוא גמר דין זוטא. וכי תימא גזוה"כ הוא משום 'ועמדו' ולא משום עמידה בדין, א"כ היכי אמרינן בגמרא דאף לר' יהודה דבעלי דינים בישיבה, גמר דין בעמידה משום דילפינן מעדות שהיא כגמר דין - הרי נראה דכל שעת העדות הוי כגמר דין [וטעמא דמלתא כנ"ל, דהעדות מהוה חלק עיקרי במשפט].

בלא הגדת עדות, אבל לא בשאר דינים. [ולדעת התוס', בכל הדינים אמרינן לא תהא שמיעה גדולה מראיה מלבד בדיני נפשות ואליבא דרע"ק]. וצריך באור מה טעם אין אומרים כן בכל הדינים והלא לכאורה סברא פשוטה היא ששמיעת עדות אינה עדיפה מידיעת הדיינים באופן ישיר.

עוד כתב הרשב"א (בב"ק ז) שאעפ"י שיחיד מומחה כשר בדיני ממונות, אבל אין אומרים בו 'לא תהא שמיעה גדולה מראיה'. ובקצות החשן (ז) פירש טעמו מפני שבכלי הדין יכולים להכחישו, אך הגרשש"ק (שערי ישר ז,א) כתב שבלשון הרשב"א לא משמע שזהו הטעם אלא משום שכתוב 'על פי שנים עדים' וסו"ס אין ראייתו כשני עדים. הרי משמע שהעדאת העדים בדין נצרכת היא מצד עצמה ולא רק כדי שהדין ידע את המציאות היאך היתה, ולכן אעפ"י שהדין המומחה יודע הדבר מ"מ צריך שני עדים שיעידו. ומובן גם דבשאר עדויות אין מועילה ראיית הדיינים לרש"י והרמב"ן, דבעינן הגדת עדות דוקא.

ופתח הענין בדברי הגרשש"ק (בשער"י ז,א ג כג ובעוד מקומות) ביסודו דבר מחודש, שהעדים בדיני ממונות ונפשות מלבד מה שהם מהוים בירור המציאות, הם נותנים בעדותם כח לבית דין לדון, וכדכתיב 'יקום דבר' - שהם מקימי הדבר. הרי שהעדות נצרכת לעצם חלות הדין, לא רק כדי שידע הדיין מה אירע. ועפ"י דן לתרץ קושית הקצות בהא דילפינן (בקדושין סה) דאין דבר שבערוה פחות משנים מדיני ממונות, והלא בדבר שבערוה העדים נצרכים לקיום הדבר ובלא עדים לא חלים הקדושין וכד', משא"כ בממונות. וכתב הגרשש"ק שבעצם גם בדיני ממונות יש בעצם העדות ענין זה של נתינת כח לדון, ולא רק כדי להוכיח המציאות לב"ד.

והוסיף עוד לבאר (בפכ"ג) שחלוק דין הדיין בדיני 'חשן משפט' מדין המורה הוראה באיסור והתר, שלדיין יש כח שררה ושפיטה החל על ידי פסק הדין, שלא כהוראת איסור והתר שעניינה גילוי הדין וביירוור למי שאינו יודע. וכח זה של שררה להחל חיוב על בני אדם נעשה על ידי העדים. [וע"ע שם ו,ו ח ט בענין מהות כח 'מגו' שאינו בירור המציאות גרידא אלא מתן 'כח טענה', כלומר שבעל המגו נותן כח לבית דין לדון את רעהו].

עוד ביאר הגרשש"ק לפי זה מה שפסק הרמ"א (קכט) שערב שראה את ההלואה והלווה כופר בה, חייב הערב לשלם מפני שידוע את האמת. והקשו האחרונים (ע"ש בפתחי תשובה) מסוגית הגמרא בבכורות (מח:): בשני יוסף בן שמעון שיצא על אחד מהם שטר חוב ואין ידוע מי הוא, ואחד מהם לקח קרקע מהשני, אין יכול המלוה לגבות הקרקע משום דנכסיה דבר איניש ערבין ביה וכיון דלא מצוי תבע מהלווה אינו גובה מהערב - הרי שאעפ"י שידוע שהוא חייב ממה-נפשך, אם כלוה עצמו אם בתורת 'ערב' [כלומר מנכסים שבידו דאינון ערבים], כיון שא"א לגבות מן הלווה א"א מן הערב, ומאי שנא מאופן שהלווה כופר בהלוואה והערב יודע בה שחייב.

ואמר הגרשש"ק על פי יסודו שגם העדים שונה דינם בדיני ממונות מאשר באיסורין, שבאיסור והתר אין מהוים העדים אלא בירור גרידא ולכן כל אדם ששמע מעד המוחזק בכשרות שמעיד על דבר, כאילו ראה הבר בעצמו וחייב לנהוג על פיו, משא"כ בדיני ממונות אין העדים מבררים המציאות בלבד אלא גזרת הכתוב היא שהם מקיימי הדבר, כלומר בעדותם נותנים לבית דין כח לחייב על פיהם, ולפיכך אין עדותם מועלת כלפי אדם אחר להטיל עליו חיוב אם לא נתקבלה

פסולה כסוגיות הבבלי בר"ה וביבמות הנ"ל, רק הטעם שאם עברו ודנו בלילה דיניהם דין, הוא משום שסו"ס גמר דין כשר בלילה וא"כ דל מהכא תחילת הדין, עכ"פ איכא גמר דין בלילה שכשר, מידי דהוי כדיינים שפסקו דינם בלא משא ומתן דדיניהם דין. מה שאין כן קבלת עדות שהיא כתחילת דין, וכן חליצה למאן דאמר כתחילת דין דמיא - פסול, כי תחילת הדין ביום דוקא אף בדיעבד.

והגרנ"ט השיג על דבריו הלא מה שגמר דין כשר בלילה היינו משום שהוא נגרר אחר תחילת הדין של היום, אבל כאן שהתחילו וגמרו בלילה היאך נכשיר משום הגמ"ד לבדו, והרי סו"ס אינו המשך הדין של היום. אכן להאמור מתבאר שהשגתו זו נכונה לסברת חדושי הר"ן, אבל דברי הקצות מיושבים לסברת הרשב"ם והרשב"ץ דגמר דין קובע דין לעצמו להיות כשר בלילה, ולא משום שנגרר אחר תחילתו.¹

ג) והנה מסיודור דברי התוס' בב"ב שם, נראה שכוונתם להקשות עוד על הרשב"ם שהכשיר קבלת עדות בלילה, ממה שמבואר בגמרא שדיינים שראו ביום אינם צריכים קבלת עדות דלא תהא שמיעה גדולה מראיה אבל ראו בלילה צריכים להושיב מחבריהם כדי להעיד בפניהם ושוב אינם יכולים לדון בעצמם דאין עד נעשה דיין. והקשו התוס', בשלמא אם קבלת עדות פסולה בלילה הרי מובן שפסולים הם לדון על פי ראייתם בלילה כי נמצא ש'קבלת העדות' - דהיינו ראייתם - היתה בלילה, אבל לדעת רשב"ם שקב"ע כשרה בלילה, מה חסרון יש כשראו בלילה, מדוע לא נימא גם בזה לא תהא שמיעה גדולה מראיה.

והגרנ"ט שם תירץ קושיא זו לפי מהלכו. אכן ברשב"ם גופיה (קיג: קיד.) משמע להדיא שהוקשה לו כן, וכתב לתרץ שלכך פסול בראוהו בלילה מפני שעד הרואה אינו נעשה דיין, הלכך כשראוהו בלילה שאינם כשרים בתורת דיינים באותה שעה אלא כעדים, שוב אינם כשרים לדון בדבר שהרי נעשו 'עדים' בראייתם ואין עד נעשה דיין.

ואמנם גם בזה חולקים התוס' ורוב הראשונים, שרק עד המעיד אינו נעשה דיין, משא"כ עד הרואה לא חל עליו שם 'עד' וכשר לדון. והוכיחו מחופה הנעשית בנוכחות קרובים ופסולי עדות ואין דינם הדבר כנמצא אחד מהם קרוב או פסול - הרי שכל שלא הגיד עדותו לא חשיב 'עד' בדבר. [אכן הריטב"א (בקדושין מג) הביא מרבו הרא"ה שיש לייחד עדים בחופה מחמת כן. ואולם התוס' נקטו שאין צריך לייחד]. נמצאו אם כן שתי פלוגות לדינא בראשונים התלויות זכ"ז בחשבון הדברים; להרשב"ם שקבלת עדות כשרה בלילה, על כרחנו לומר שעד הרואה אינו נעשה דיין, שא"כ קשה מדוע לא יוכלו הדיינים לדון עפ"י ראייתם בלילה. ואילו להתוס' שעד הרואה נעשה דיין, בהכרח שקבלת עדות בלילה פסולה, שעל כן אין יכולים לדון עפ"י ראייתם בלילה.

אכן לכשנעמיק חקר נראה ששתי המחלוקות יסודן במהות הדין לא תהא שמיעה גדולה מראיה. דהנה פשטות ענין הך דינא הוא שלא תהא שמיעת הדיינים גדולה מידיעתם העצמית. אכן נראה שאין סברא זו פשוטה כלל. ראשית, שיטת רש"י (בר"ה כה) ורמב"ן (ב"ב קיד) שלהלכה דין זה נאמר רק בקידוש החודש מגזרת הכתוב דסגי

ח וצ"ל דהרמ"א נקט רק כסברת הרשב"ם דגמר דין שונה במהותו מתחילת דין, אבל לא פסק כוותיה בנידון קבלת עדות אלא כדעת רוב הראשונים דהוי כתחילת דין ולכן פסולה בלילה אף בדיעבד. ואף דקבלת עדות כגמר דין כמפורש בשבועות, צ"ל דמ"מ איכא עלה חומרא דתחילת הדין וכנ"ל בהערה.

כרחך דראייתם חשיבא קבלת עדות כאשר הם דנים על פיה.⁸

ואולם הרשב"ם דס"ל דקבלת עדות כשרה בלילה, סובר בהכרח דלכך פסולים להעיד ביום על פי ראייתם בלילה, דאין עד הרואה נעשה דיין, ולפי שיטתו על כרחך לומר דהא דאם ראו הדיינים ביום כשרים לדון על פי ראייתם, אין הגדר הוא שהם גם עדים וגם דיינים, אלא סובר הרשב"ם דסגי בידיעת הדיינים ודלא כסברא האמורה [ורק כשראו בלילה שא"ל לחול עליהם שם 'דיינים' באותה שעה, על כרחך ראייתם ראיית 'עדים' היא ושוב אינם נעשים דיינים]. נמצא אם כן ששורש מחלוקת הרשב"ם והתוס' היא ביסוד הגדר דלא תהא שמיעה גדולה מראיה; להרשב"ם עניינו דסגי בידיעת הדיינים ואין צריך עדות חיצונית כשיודעים הדבר, ולהתוס' עניינו שהם גם עדים וגם דיינים, והראיה כקבלת עדות היא, וממילא מוכח לשיטתם שאין חסרון דאין עד נעשה דיין מאחר ואינו מגיד העדות אלא בפה.

והנה בכתובות (כא:): פריך הגמרא להס"ד שאף בדאורייתא עד נעשה דיין, אם כן אמאי תנן ראוהו ב"ד בלילה יעמדו שנים ויושיבו מחבריהם אצל היחיד ויעידו בפניהם, ליתבו בדוכתייהו וליקדשו. והביא הריטב"א שני פירושים, אם הכוונה שיקדשו החודש אחר שיעידו (וכן פירש"י) או הכוונה שיקדשו בלא עדות כלל. והרי הם הם שני המהלכים שנתבאר; להרשב"ם דסגי בידיעת הדיינים הכוונה שיקדשו בלא עדות כלל [ואעפ"י שראו בלילה ובע"כ ראייתם כ'עדים' ולא כ'דיינים', ס"ד דעד הרואה נעשה דיין], ולהתוס' דלעולם בעי 'עדים' ו'דיינים' והנידון הוא אם עד המעיד נעשה דיין, הפירוש בקושיית הגמרא דליתבו בדוכתייהו אחר שיעידו.

עדותם בב"ד. הלכך בשני יוסף בן שמעון, הואיל ולא נתקבלה עדות בב"ד [שהרי אין במה שכתוב בשטר עדות על הלווה] הרי אין כח בשטר לחייב את השני כיון שאין זה יודע המציאות שפלוגי לזה אלא על פי השטר והלא אין כח בשטר לחייב בב"ד. משא"כ כשהערב יודע בעצמו את ההלוואה, שפיר חייב לשלם.⁹

ועוד הוכיח ממה שמובא בפוסקים שאסור לעד כשר להצטרף עם עד שהוא לבדו יודע פסולו ולא אחרים, הגם שהוא עצמו ראה את המעשה ומצטרף עם הפסול כדי להעמיד האמת, ומדוע לא יצטרף עמו (כן תמה הש"ך ר"ס לד') - אלא משום שענין העדות אינו בירור גרידא רק נתינת כח לבית דין לדון, וכשהעד פסול אין כח אמיתי לב"ד לחייב.

והנה דברי הגרש"ק בנוסח זה הנם מחודשים טובא. אכן נראה לקיים עיקר הדברים כמוש"כ בחזו"א (אה"ע קא,ל) 'אחרי שהתורה נתנה נאמנות לב"ד והוזהרנו לחזק בידיהם ולקיים כל דבריהם, הנה החמירה התורה על הדיינים ככל חקות התורה"ק... שבאמת יש חמר בדבר אי אמרינן שאין הדיינים נאמנים לדון ע"פ ידיעת עצמן אלא שצריכין לשמוע מאחרים... שאין יכולין לומר ידענו ושלא יוכלו בני אדם לבקש אחריהן ולחקור אחר ידיעתן אלא שצריכין לומר בדבר שנעשה על פני הארץ ושיוכל לבוא הדבר להכחשה בזמן מן הזמנים, ושצריך שיהיה הסיבה שמראין עליה שהביאה להן ידיעתן בשעה שהן בב"ד...'. וא"כ הרי מובנת שיטת רש"י ורמב"ן שבדיני ממונות וכד' לא סגי בידיעת הדיינים מעצמם רק צריך שתהא ידיעתם מבוררת לכל עפ"י ראיות חוציות לב"ד.

וכן מובנים דברי הרשב"א, הגם שנוקט בשאר עדויות לא תהא שמיעה גדולה מראיה, מ"מ ביחיד מומחה לא אמרינן הכי, שהרי לפי האמור מה שמועילה ראיית הדיינים, אינו משום דלא בעינן עדים בהאי דינא רק סגי בידיעת הדיין, דגזרת הכתוב היא דבעינן 'עדים' מלבד 'דיינים', אלא יסוד הסברא הוא שכשראו ביום הרי אותם אנשים משמשים בשני תפקידים נפרדים, הם גם 'עדים' בדבר וגם 'דיינים' אשר מקבלים עדות עצמם, ועל כן ביחיד מומחה סו"ס ליכא שני עדים.

ואם כן הרי נתבאר טעמם של התוס' שכשראו בלילה אינם יכולים לדון ביום על פי ראייתם משום שקבלת עדות בלילה פסולה, והיינו משום דלעולם בעינן תורת 'עדים' ועל כרחך דראיית הדיינים נבחנת כקבלת עדות, הלכך בלילה פסולה, ולא סגי במה שיוודעין ביום על פי מה שראו בלילה, דבידיעת הדיינים לבד אין די בלא קבלת עדות, ועל

⁸ הדבר מחודש, דהא סו"ס איכא עדות שאחד מהם הוא לווה והרי ממילא נכלל בעדות שהנכסים הללו משועבדים ודאי. וע' באחיעזר (ח"ג מא,ב) שביאר טעם אחר, דבעצם בכל טריפת נכסים מהלקוחות חשיב טריפה מן המוכר, שמתחילה היה המכר שיוור לענין טריפה (ע' בחדושי הגר"ס מלוה ולוה יט,ח), הלכך כאן שאין בכח המלוה לגבות מן הלווה, הרי מכירת הלווה מכירה גמורה היא ללא שום שיוור לגבי השעבוד שהרי מחמת הספק אין עליו שום שעבוד, הלכך א"א לגבות מן הלווק. [ולפי"ז נראה דאף אם בא לצאת ידי שמים פטור. משא"כ לפי טעם הגרש"ק צ"ע, דנהי דחלות חיוב אינו אלא עפ"י עדים בב"ד, אבל מכח בירור המציאות של שני עדים אפשר שחייב להאמינם על המציאות]. אך עדיין קשה משני יב"ש השותפים בשדה אחת, דהתם אין צורך בשיוור. וע' בשפ"א מש"כ בישוב קושיא זו.

⁹ ובח"א מהרש"א רפ"ג דשבועות נקט שמצטרף עם עד שיוודע בו שהוא גזלן. אך כסברא נראה שאף אם העדות אינה אלא בירור המציאות גרידא, אין בכח ידיעה ודאית של אדם להוציא ממון מחברו בלא שני עדים, והרי הוא כעושה תחבולה להוציא ממון ממי שהוא יודע בו שחייב לחברו, שאין לו רשות. ובדעת מהרש"א נראה דס"ל דגזלן אינו פסול הגוף אלא משום חשש משקר הלכך כל שיוודע בעד שאינו משקר בעדות זו שפיר מצטרף עמו, דסו"ס יש כאן שני עדים לפי האמת.

יא ע"ע בסגנונות שונים באבני נזר אה"ע קא,ד-ה; אבי עזרי תליתאה סנהדרין ג,ו [ושם קמא יד, א ותנינא ג,ה].